

BOGA BÁLINT

Az én évszázadom

1. rész

A 20. század első és második harmadának határa tájékán születtem, utána 62 évet éltem meg abban a században, majd csupán egy negyed századot e következőben, így – azt gondolom – mondhatom, hogy a 20. század az én évszázadom. Életem nagy részében természetes volt, hogy a „múlt század” fogalma alatt a 19.-ket értsük, most meg természetesen a 20.-at. Nekem ez az előzmények miatt meglehetősen furcsán hangzik, amit még az is tetéz, hogy apám a 19. században született, alsó iskolai osztályait ekkor végezte, tanárai, még az egyetemen is, ekkor tanultak, szocializálódtak. Tehát apámon keresztül számomra a világszemlélet, az etikai normák a 20. század zavaros, tekervényes ideái előtti időszakból származtak, de a 20. század zivatarában benne éltem, abban harcoltam ki a magam világát, és így mégiscsak a 20. század fia vagyok.

Günter Grass, a Nobel-díjas német író *Az én évszázadom* című munkájában a személyes életet megrángató történelmet úgy mutatja be, hogy minden évben más ember bőrébe bújik, és egyes szám első személyben mondja el, hogy mi történik akkor ezzel a személlyel és körülötte. Így még a megszületése előtti éveket is meg tudta idézni, tehát művében 1900-tól 1999-ig minden évnek van szereplő tanúja. Izgalmas, többirányú korkép jelenik meg. Ezt a könyvet olvasva kaptam erős serkentést arra, hogy a 20. század engem is megtáncoltató éveiről emlékeim alapján beszámoljak. Telnek az évek, a századközép – többnyire negatív – élményeit átélő és arra emlékező személy, mint amilyen én vagyok, egyre kevesebb van. Az íróétól eltérő, másfajta, éveket bemutató emlékirat megírására kaptam kedvet, mégpedig első huszonöt életévem, majd utána válogatott évek egy-egy napjának emlékét felidézve. A legkorábbi évekből csak alig van ilyen, de egy-egy erős, vizuális kép máig élő, sőt a kísérelő érzelmi átélés emléke is eleven, ma is megmozgatja bensőmet. Első tíz életévem idejének nagy része a világtörténelem legkiterjedtebb és legpusztítóbb háborújának időszaka volt, a második világháborúnak és az azt követő kegyetlen hidegháború kialakulásának időszak. Kisgyermekkoromat – mint persze egész családomat – a háborús viszonyok közvetlenül érintették. Tehát biológiai és szociális fejlődésem párhuzamosan zajlott a világeseményekkel és azok helybeli következményeivel. A második tíz év sem volt nyugodt, a bipoláris világ feszülése, főleg a mi világfelünkben, megkeserítette a mindennapokat, és a vége felé az '56-os robbanással új, de még továbbra is diktatórikus fejezet kezdődött, ez az 1989/90-es rendszerváltással végződött, az én személyes mikrotörténelmem – természetesen – továbbra is a most már többségében kedvezőbben alakult makrotörténelem tükré volt.

Édesapám, aki székely családban született, 1912-ben végzett a kolozsvári Ferenc József Egyetem jogi karán, 1914-ben, amikor kitört az első világháború, rögtön behívták katonának, és ezután a háború mind a négy évét a fronton töltötte, volt a galíciai és az isonzói fronton egyaránt. Ezután viszont még egy nagy csapás érte: szülőföldjét más országhoz csatolták. Mint magyar jogász idegen országban nem működhetett, így kijött az anyaországba, és innen látogatott vissza Erdélybe. Bátyja Déván élt, mint építészmérnöknek, neki adtak munkalehetőséget az új érában. Őhözgyakran ment leendő apám. Ekkor itt ismerete meg leendő anyámat, egy, a 18. században Erdélybe bevándorolt dán család leányát, aki 1928-ban Hunyad vármegye szépségkirálynője volt. Érzelmi kapcsolat alakult ki köztük, 1934-ben Budapesten megházasodtak, és itt éltek a továbbiakban. Négy évre rá gyermekáldásnak néztek elébe, én lettem a megfogant gyermek.

Ezek után térnék rá saját életem 20. századbeli történéseire. Az első huszonöt év mind-egyikéből, majd további húsz választott évből válogattam egy-egy napot, amely sűrítve, egy adott jelenségben vagy csak lefolyásában megjelenítette azt, ami jellemzőnek mondható az egész évre, sokszor szélesebb időintervallumra, mind a saját kis világom, mind a politikai körülmények, esetleg a világtörténelem tekintetében. Ezekben az évtizedekben – túlzás nélkül merem mondani – a történelem közvetlen vagy közvetett hatása megtalálható életem eseményeim alakulásában akár a mindennapi élet szintjén. Természetesen az első két évből csak szüleim elbeszélése alapján van adatom, a továbbiakból pedig csak olyan napokról írok, amelyekről máig személyes emlékem van.

1938. január 5. Anyám 1937-re várandós lett, a szülés időpontját december második felére tették. Karácsonyra várták a gyermeket, de ekkor még semmi mozgás, sőt, újévkor is még nyugalom. Január 4-én este indult meg az első fájás. Apám bevitte a közeli Erzsébet kórház szülészeti osztályára, természetesen itt már elő volt jegyezve. A kórházat még 1895-ben maga Ferenc József császár-király avatta fel, mert feleségéről, Erzsébet királynéről kapta a kórház a nevét. Ő maga betegsége miatt nem tudott részt venni az aktuson – ahogy a korabeli újságok írták. A 2. világháború után ez a kórház lett a Sportkórház. A szülészeti kórház területén külön kis, egyemeletes épületben foglalt helyet. A szülőszoba az emeleten volt. A lépcsőt a ma is látható, gyönyörű, kovácsoltvas oldal szegélyezi. Ottjártamkor elképzeltem, amint velem terhes anyám apámba karolva, esetleg egy hosszabb fájás után megindul ezen a lépcsőn az emeletre. A szülőszobán egész éjszakai fájások után, már világosan született meg a gyermek, nem sírt fel rögtön, csak paskolás után. Anyám ekkor nézett a falon függő órára, 8 óra 5 percet mutatott. Tehát megszülettem. A szülést levezető orvos nem akárci: Lehoczky-Semmelweis Kálmán, a nagy Semmelweis unokája volt, aki anyja, Antónia unszolására folytatta nagypja hivatását.

1939. július 20. Szüleim bérelt lakásokban éltek Budapesten (Királyhágó, Fery Oszkár, Bánffy utca) ezekben az években. Ezek helyének megválasztásában – minden valószínűség szerint – szerepe volt a jogász lakónegyed közelségének: 1910-ben a főváros a Kis-sváb-hegy egyik, Déli pályaudvar közelébe eső területét felajánlotta a Bírak és Ügyészek Egyesületének családi házak építésére. Árkay Aladárt, a kor neves építészt bízták meg a terület kialakításával, és a legtöbb, most akár palotának tartható épületet ő tervezte, a főváros szép szecessziós negyede alakult ki. Az itteni utcákat híres jogászokról nevezték el (pl. Ráth György, Tóth Lőrinc), és van Bíró és Ügyész utca is. 1939 nyarán apám gyakran vitt sétaútra gyerekkocsiban a Bánffy utcai lakásból a közeli városmajori parkba. Mindig körbejártuk Telcs Ede neves szobrász Hüvelyk Matyi-szobrát (a pesti Vörösmarty-szobor is az ő alkotása). A mi itteni sétánk emlékét fénykép is őrzi. Még a hazai békés harmincas évek hangulata érződik ezen, fél évvel a 2. világháború kirobbanása előtt.

1940. augusztus 5. Erről a napról őrzöm életem első vizuális emlékét. Anyámmal meglátogatjuk a városligeti Állatkertet. Egyetlen kép, mint egy fotó maradt meg az agyamban: az egyik karám előtt felnézek a magasba, tekintetem végigfut egy zsiráf akkor mérhetetlennek érzett nyakán. Két és fél éves vagyok, szinte hihetetlen, hogy ebből a korból emlék maradjon, de többször átgondoltam, nem lehet később, mert 1940 őszén Erdélybe költöztünk. Még itthon békés hangulatú világban élünk, hamis nyugalomban, az Anschluss, Csehország lerohanása és Lengyelország megtámadása után. A beengedett lengyelek csodálkoznak az itteni békén, igaz, itt is volt mozgás, de ezt pozitív esemény váltotta ki: régen várt vágyunk teljesült – bár csak részben –: visszakaptuk Észak-Erdélyt. Apám mindenképpen vissza akart térni szülőföldjére, ősei lakhelyére. Pályázat alapján kinevezték a marosvásárhelyi törvényszék helyettes elnökének.

1941. március 8. Előző napon, március 7-én megszületik öcsém, Attila, természetesen már Marosvásárhelyen. Másnap apámmal meglátogatjuk őket a Köteles Sámuel utcai klinikán. Ma is látom lelki szemeim előtt a szobát, ahova akkor izgalommal léptem be. Jobboldalt

a fal mellett feküdt anyám, lábánál keresztben kiságyban öcsém, őhöz megyek először. Nézem, nézem. – De kicsik a kezei – kiáltok fel. Ennyi az emlék. Ennek a klinikának lett később az unokabátyám a professzora. Akkor nem vitték az újszülötteket közös helyiségbe. Igaz, most már van szülészet, ahol kezdenek visszatérni a régi elhelyezési módhoz.

1942. április 20. Meglátogat bennünket családunk jelentős személyisége: Boga Alajos kanonok, püspöki helynök, tehát a gyulafehérvári püspök helyettese. Bár távolabbi rokonunk volt, apámmal tartották a közvetlen családi kapcsolatot. Örömmel vette, hogy Erdélybe költöttünk. Emlékszem alakjára: nagy, kövér testét fekete reverenda és azon sötét nagykabát fedte. Mint kisgyerekekben ez a küllem nemcsak a fizikai tömeg képét nyújtotta, hanem valami nagy súlyú szellemi hátteret is sejtetett, már amennyire ez egy gyerekben lehetséges. Ez a pap volt tehát Márton Áron püspök helyettese is, így amikor a püspököt 1949-ben letartóztatták a román kommunista rendszer emberei, ő vette át a püspökség irányítását. Mivel ő sem adta be a derekát (megtiltotta a papoknak, hogy az állami békemozgalomba részt vegyenek), 1950-ben őt is letartóztatták. A Máramaroszigeten lévő börtönben tartották fogva. Igazi papként viselkedett rabságában, segítette rabtársait, nemcsak lelkiekben, hanem például kenyéradagját nemegyszer átadta nekik. A börtönben halt meg 1954. szeptember 14-én, sírjának helye ismeretlen. A Vatikánban vértanúként tartják számon, sokan szorgalmazták boldoggá avatását. Szülőfalujában, Kozmásán a rendszerváltás után az általános iskolát róla nevezték el.

1943. december 24. Életemben az első és az utolsó alkalom, amikor mint gyermek élhettem meg egy nagy békebeli karácsonyt. Ezután hasonlóan csak harmincöt év múlva, gyermekeim karácsonyán volt részem. Itt Vásárhelyen az ebédlő sarkában magas, mennyezetig érő karácsonyfánk volt, alatta több ajándék, a mesekönyvekre emlékszem. A háború azonban már megjelent ebben az alkalomban is: anyám öccsétől, aki katonatiszt volt, egy kis fapuskát és egy sisakot kaptam. Utóbbi egy valódi katonai sisak volt, amelyet kékre festettek át. Ezért mondtam évtizedekkel később, hogy én voltam az első kéksisakos, és nem az ENSZ katonái.

1944. augusztus 30. A mi családunk életébe is betört a háború. 1944. augusztus 23-án Románia, az addig hű Hitler-csatlós ország átállt a másik oldalhoz, azaz Hitlertől Sztálinhoz. Ennek az lett a következménye, hogy a szovjet csapatokat harc nélkül átengedték Románia területén, így egész közel került hozzánk a front. Ez a nap lett a háború után a románok nagy ünnepe. Nekünk el kellett jönnünk Erdélyből, nemcsak azért, hogy ne kerüljünk bele a katonai hadműveletekbe, hanem azért is, mert a románok megfenyegették a magyar anyaországból odatelepülteket. A legfőbb hajtóerőnk azonban az volt, hogy szép, fiatal anyám rettegve félt a már ismert tényről, hogy az orosz katonák meggyalázzák a nőket. Ez a gondolat hajtott minket végig a következő hosszú hónapokban. Tehát egy héttel a pálfordulás után összecsomagoltunk, és elindultunk az anyaország felé, először egy Hatvanban élő rokonhoz vettük az irányt. A lakáskulcsot a bejárónőnél hagytuk. Két bőrönddel indultunk – mint most az ukrán menekültek –, siettünkben apám még a kalapját is az előszobában felejtette. A vonat zsúfolt volt, alig kaptunk négyen helyet. Egy kellemetlen esemény még fokozta a lelki terhet: apám Szajolnál leszállt, hogy vizet hozzon, a vonat meg velünk elindult. Mint apás gyermek, nagyon el voltam keseredve, nem voltam hajlandó egy korty vizet inni, egy falatot enni, amíg nem találkozunk. A helyzetet még nehezítette, hogy a következő állomásokon (például Szolnok) bemondta a hangosbemondó, hogy angol bombázó repülőgépek közelítik területünket, valószínűleg a közben általunk már elhagyott Tisza-hidat akarják bombázni. Pár óra múlva egy mentesítő vonat utánunk hozta apámat. Sírtam örömben. Majdnem egy napba került, amíg Hatvanba jutottunk. Utána, ahogy a front jött utánunk, mi is rokontól rokonig egyre nyugatabbra vándoroltunk. Kápolnásnyék, Rum, Sopronkövesd voltak az állomások. Utóbbi helyre tavasszal értünk, és ez már a határon volt, Ausztria, akkor még a hitleri Reich határa. Itt is megközelített a front, itt sem akartuk azt bevárni. Lehe-

tőség adódott, hogy a zsidóktól elrabolt értékeket szállító vonathoz (ez volt az egyik ún. aranyvonat) kapcsolt egyik marhavagonban helyet kapjon családunk. Mások is így menekültek. A vagon négy részre osztották, egy negyedet kaptunk. A vonattal átléptük a határt. Még most is megvan az útlevélként használt kártyám, rajta két aláírás és két címeres pecsét, magyar és német. A magyar címer a szélesített nyilaskeresztben elhelyezve, a német az ismert kiterjesztett szárnyú sas, amely karmai közt tartja a horogkeresztet. Nagypénteken léptük át a határt, anyámmal még elmentünk misére. „Boldogasszony anyánk, égi nagy pátrónánk ...” – énekeltük. Ezután egy jó fél évet töltöttünk a vagonban, ide-oda vontattak minket Ausztria területén. Még egy kaland: nehezen sikerült megmenteni az értékeket a fenyegető SS-ektől. Közben vége lett a világháborúnak (1945. május 8.), vonatunk Salzburg közelében volt ekkor. Ezt a területet Ausztria amerikai zónájához sorolták, megérkeztek a magas rangú tiszték. A vonat értékeit át kellett adni a győzteseknek (további története elég zavaros lett). A vonat irányítója elismerést kapott – később itthon is – a vagon megmentéséért.

1945. május 30. Mint kisgyerek izgalmas kalandnak éltem meg a velünk történeteket, de azért nem mindenben kívánatosnak. A közelben lévő kilőtt tankokon mászkáltam a többi gyerekekkel, bemerészkedtünk az osztrák falvakba, anyám még egy állatokat bemutató kis könyvecskét is vett nekem. Az egyik reggel korán ébredtem fel, kimentem a vagonból. Az átadott vagonokat még nem vitték el, amerikai katonák őrizték. Az egyik magához intett, és adott egy tábla csokoládét. Ezt a mozzanatot egész életemben a történeteket összefoglaló, szimbolikus aktusként őriztem emlékezetemben: egy magyar kisfiú a Német Birodalomhoz kapcsolt Ausztriában a háborúban az óceán másik oldaláról győztesként ide érkező amerikai katonától csokoládét kap.

1946. március 10. 1945 novemberében Ausztriából hazajöttünk Budapestre, a Ferenc körúton egy rokonunk átmenetileg befogadott. Közel nyolcéves voltam, és még nem jártam iskolába, a Bakács téri iskolában kapcsolódtam az első osztályosokhoz. Kérelmeztük, hogy az első osztály anyagából vizsgát tegyek három hónap tanulás után, hogy behozzam a továbbiakban a két év lemaradást. Ennek a napja volt március 10. a Bakács téri iskolában. Közben Budán, a Budafoki úton sikerült egyszobás albérletet szereznünk. Átjutni Budáról Pestre ekkor nem volt egyszerű dolog: az összes hidat még a németek felrobbantották, a két pontonhidat a nagy kora tavaszi áradás elvitte. Tehát csak az maradt, hogy anyámmal csónakkal keljünk át a Dunán Budáról Pestre. Kettős izgalom volt bennem: a vizsgadrukk és a körülbelül húszszemélyes csónak imbolgása a vízen. Hál' Istennek a vizsga jól sikerült, tiszta egyes lett (akkor még ez volt a jeles).

1947. augusztus 31. Országos választások Magyarországon. Talán az utolsó alkalom arra, hogy nyugati típusú ország legyünk. Tizedik életévemben voltam, mégis nagyon érdekelt az eredmény. Úgy látszik, hogy a sok esemény, ami velünk megesett, koravénné tett. A szovjet hadsereg megszállva tartotta az országot, a kommunista párt egyeduralomra tört, és tudtuk, hogy ehhez csaláshoz is folyamodik (ez volt az ún. kékcédulás választás, ahogy később megtudtuk). Tíz párt indult, a négy koalíciós párt mellett hat ellenzéki. Ezek közül a kereszténydemokrata Barankovics-féle párt volt a legerősebb. Sikerült a győztes kommunista párt 22 százalékos eredménye mellett 15 százalékot elérnie, így a második lett, és a Pfeifferpárt is megszerzett több mint tízet. A választás utáni napon néztem a részeredményeket, például Budapest XI. és XII. kerületében Pfeifferék kapták a legtöbb szavazatot. A kisgazda párt meg volt félemlítve, nem vállalta velük a koalíciót, így a kommunista párt három másik baloldali párttal került hatalomra, 1948-ra kiépítette a teljes diktatúrát. Barankovicsnak és Pfeiffernek el kellett menekülnie az országból. A kommunista hatalom felmorzsolta az összes pártot.

1948. március 28, húsvéthétfő. Éreztük, láttuk a rendszer alakulását, mi, gyerekek is. Viagázni kellett, hogy milyen véleményt mondok bármiről. Az iskolai oktatást szabályaiban és

tartalmában is a rendszerhez igazították. Például csak akkor kerülhettem be az étkezést is biztosító napközi otthonos ellátásba, ha maradt hely a munkás-származásúak után. Nekem több hónap várakozás után sikerült. A fogalmazások végén mindig szerepelnie kellett a párt vagy Rákosi „apánk” éljenző köszöntésének. Mindeközben néhány társammal baráti viszonyba kerültem. Minden korszakban megmarad az emberek közti személyes érzelmi kapcsolatok világa. Húsvéthétfőn egyik osztálytársam két lánytestvérét mentem megloccsolni. Igen kedvesen fogadtak. Apjuk egy Szent István ezüst ötpengőst adott. Ezzel indult az én numizmatikai érdeklődésem és gyűjtésem.

1949. augusztus 14. A Szovjetunió által támogatott Demokratikus Ifjúsági Világszervezet 1947-től Világifjúsági Találkozókat szervezett, a második 1949. augusztus 14. és 28. között Budapesten volt. A világ minden részéből, 82 országból jöttek ide a fiatalok. A nyugati országok kommunista és baloldali szervezetei is küldtek csoportokat. A kommunista kormány kihasználta az eseményt saját legitimitációjának alátámasztására. Én nem vettem részt semmiféle hivatalos eseményen, de élveztem a Budapest utcáin sétálót, különböző nyelvet beszélő fiatalokat, érdekes volt az egzotikus országokból érkezők sajátos ruházata. Mi már nem utazhattunk külföldre, így legalább találkozhattunk a világgal. Egy eseményre emlékszem: egy új-zélandi fiatalember megszólított az utcán, idevalósival akart beszélni. Elég nehezen tudtam valamit elmondani neki gyenge nyelvtudásom miatt, ő viszont megajándékozott egy kis füzetecskével, amely tele volt különböző országokból származók aláírásával. Ma is őrzöm.

1950. április 20. K. Géza osztálytársam, akit akkor barátomnak tartottam, sokat sejtető arccal az egyik iskolai szünetben félrehívott, és szinte suttogva kérdezte: ráérnék-e aznap kora délután, hogy meglátogassam őket. Igent mondtam, és kérdeztem, miről lenne szó. Azt mondta: majd meglátom. Három óra körül elmentem hozzájuk, egyedül volt otthon, ekkor is sejtelmes volt az arca, bevezetett a konyha melletti kis szobába, ezt nevezték korábban cseleldsobának. Úgy tűnt, szinte elbűntünk, leültetett. Aztán behozott egy félliteres lezárt üveget, kinyitotta, és töltött mindkettőnknek egy decit. Ránéztem az üveg feliratára: Coca-Cola. Egy pillanat alatt megértettem mindent. Itt, az úgynevezett szocialista országokban a Coca-Colát a nyugati imperializmus szimbólumának, a nyugati világ ópiumának, mákonyának tartották. Éppen ekkor jelent meg a Szabad Nép újságban egy cikk, amelyben a javasaszonyok mámorító főzeteihez hasonlították. A fél liter italt egy óra alatt kortyokban fogyasztottuk el, és akárhogy is, de büntudatunk volt. Az ital íze viszont csalódást okozott, jobbnak, karakteresebbnek képzeltük el. Géza édesanyja kereskedelmi küldöttségben járt Nyugat-Európában, így tudta becsempészni. Komoly baja lett volna, ha megtalálják nála. Géza megesketett, hogy senkinek nem árulom el.

1951. június 24. Óbudai lakásunktól nem volt messze a Duna-part, a Tímár utca végében az Árpád fejedelem út és a HÉV-sínek választottak el a parti ligettől, vagy inkább parknak nevezhető az a fás-bokros terület, ahova mi, gyerekek gyakran lementünk játszani, labdázni. Még meg is mártóztunk a Duna szélében. Hangszórók is fel voltak szerelve ebben a parkban, amelyek főleg politikai jellegű dalokat közvetítettek, például ilyen: „Szódd a selymet, elvtárs...”, néha táncdalokat. 1951 nyarán viszont még közvetlenebb politikai szerepet kaptak: a Grósz kalocsai érsek elleni per bírósági tárgyalását sugározták. Ez tulajdonképpen egy második Mindszenty-per volt. Széles társadalmi mozgósítással zajlott. A vád államrend megdöntését célzó összeesküvés volt. Grósz érseket tizenöt év börtönre ítélték (1956-ban szabadult), a mellékperekben több halálos ítélet is született. Emlékszem, félelmet érezve, magamat összehúzza mentem át a parkon az egyik közvetítési napon.

1952. július 25. Örömet okozó nap volt, bár személyemet illetően nem voltam előnyös helyzetben, ugyanis vesebetegség gyanúja miatt kórházba utaltak kivizsgálásra. A Rókus kórházban kellett töltenem tíz napot. Azokban a hetekben zajlott a helsinki olimpia. A kórház udvarán felszerelt hangszóró folyamatosan közvetítette az eredményeket, sőt, közvetlen

helyszíni közvetítések is voltak. Július 25-én volt az öttusaverseny utolsó napja, a három magyar versenyző (Szondi, Benedek, Kovácsi) csapatban győzelemre állt. Mint mindig, a futás volt az utolsó napon, a 4000 méter távot Hämenlinna városában (Sibelius zeneszerző szülővárosa) egy tó körül kellett lefutniuk a résztvevőknek. Kiültem a kórház udvarára, és hallgattam a közvetítést. A magyar fiúk kitűnő eredménnyel, olimpiai bajnokokként zárták a versenyt. Nagy siker volt, addig mindig a svédek vitték el a pálmát. Másnap az egyik újság ilyen címmel jelent meg: „A magyarok megtörték a svéd hegemoniát”. Ekkor hallottam először ezt a szót, és értettem meg, hogy mit jelent.

1953. március 9. A kettéosztott világ, a hidegháború és a kommunista diktatúra nehéz éveit éltük. És ekkor robbant bele a feszült légkörbe a mindent megbolygató hír: március 5-én agyvérzésben meghalt az orosz szovjethatalom és a keleti kommunista világ szinte istenként számon tartott vezére, Joszif Visszarionovics Sztálin. Az emberek nagyobb fele a világon örömmel fogadta a hírt: azt remélték, hogy megszűnik a keleten uralkodó diktatúrák rendszere és a háború fenyegetése. A rendszer emberei és a megtévesztettek siratták, volt, aki őszintén. A kommunista világ nagy pompával gyászolta Magyarországon a temetés napját, március 9-ét országos gyásznappá nyilvánították, a temetés időpontjában minden közösségi tevékenységnek meg kellett állnia: a vonatok, buszok, villamosok megálltak, az utcán közlekedő emberek is, sőt, a gyári gépek is leálltak. Nekünk, tanulóknak a gimnáziumban a temetés kezdetének időpontjától (délelőtt 10 óra) félórát vigyázzban kellett állnunk az osztályteremben, a padok mellett. A fiuk az első perceket igyekeztek komoly arccal kibírni, de aztán voltak, akik finom grimaszokat vágtak; akik észrevették, azoknak nevetnékje támadt, alig tudták mosolyukat elnyomni. Ahogy telt az idő, alig volt, akinek ne kellett volna az arcizmaival foglalkoznia. Ez nem lett probléma, mert tudtuk, csupán két gyerek családja kommunista érzelmű. Egyébkénti úgy vélem, ez a komolytalanság nem is az eseménynek szólt, hanem a szituációnak: tizenöt éves kamaszok reakciója az elrendelt fenséges viselkedésre. A katedránál osztályfőnökünk állt, ő a háború előtti polgári világ mentalitását képviselte. Látva a fiúk arcjátékát, ő is alig tudta megőrizni arca nyugalmit. Eközben Moszkvában Sztálin holttestének koporsóját közeli munkatársai bevitték Lenin mauzóleumába, és elhelyezték mellette (pár év múlva, amikor bűnűnek egy része ismert lett, kivitték, és a Kreml falánál helyezték el, mint a szovjet elit többi tagját).

1954. július 1. Nyári diákmunka elvégzésére jelentkezem Sztálinvárosban a Sztálin Vasmű Szállítási és Raktározási Vállalatának munkaügyi osztályán. Ennek az eseménynek megértéséhez vissza kell mennünk pár évet az időben. Apámat 1951-ben nyugdíjazták. Ez jogszerű volt abból a szempontból, hogy 63 éves volt, és így nyugdíjkorú, de a jogtalanságot egy év múlva ott követték el, hogy az egyik hónapban hivatalos értesítést kapott arról, hogy a következő hónaptól kezdve egy forint nyugdíjat sem fog kapni. Az államkincstár nehézségeit említő rendeletre hivatkoztak. Tudtuk, hogy más az ok, mivel csak a Horthy-rendszerben szolgálatot teljesítő katonatisztek és bírák kaptak ilyen végzést. Érthetetlen volt már abból a szempontból is, hogy ő polgári bíró volt, családjogi perekkel foglalkozott, egyetlen napra sem ítél el senkit. Anyám eddig nem dolgozott, ekkor felújította lánykori gép- és gyorsíró tudását, és így keresett állást. Budapesten hosszas keresés után sem kapott, feltételezhetően férjére való tekintettel. És ekkor talált rá, hogy a Sztálin Vasmű és Sztálinváros akkor kezdődő építésénél nagy számban keresnek dolgozókat a legkülönbözőbb munkakörökre. Anyám jelentkezett, és felvették. Hétfőn hajnalban utazott le minden héten, és szombat késő délután ért haza, ekkor és vasárnap tette a háztartást rendbe, és főzött több napra. Munkahelyén mindenki dicsérte precíz munkáját, mint osztályidegen megkapta a Sztálin Vasmű Érdemrend ezüst és arany fokozatát. 1954 nyarán hozzá mentem, négy hetet dolgoztam vállalatánál mint iratkézbetítő. Örömteli heteket éltünk meg együtt. Távozáskor a vállalatától igazolást kaptam: „Igazoljuk, hogy részt vett a Nagy Mű építésében.” Közben

apám is keresett állást: protekcióval sikerült egy rendelőintézetben liftes-ruhatáros állást kapnia. O tempora, o mores!

1955. augusztus 25. Életemben először utazom repülőgéppel. Ma olyan egyszerűen hangzik ez a mondat, de akkor és különösen az én sajátos élményemként összetettebb volt ez az esemény. Anyám húga Erdélyben élt, Kolozsváron. Leveleiben többször hívott hozzájuk. 1955-ben már komolyan kérték szüleimet, hogy most már 17 éves vagyok, engedjenek el egyedül. Ők végül hozzájárultak, megvolt a meghívó levél. Ekkor ez még szocialista országok között is szükséges volt. Szóval megkaptam az útlevelet, és elutaztam vonattal Kolozsvárra a szünidőm vége felé. És ekkor jön a repülő a történetbe... Apai oldalról unokatestvérem Marosvásárhelyen volt szülészorvos. Amikor meghallotta, hogy Kolozsváron vagyok, ragaszkodott hozzá, hogy őt is meglátogassam, és javasolta, hogy repülőgéppel menjek, egy óra az egész út. Romániában a belső térben, a hazai városok között volt légi közlekedés. Ehhez is meg kellett szerezni szüleim hozzájárulását, nem könnyen, de végül beleegyeztek. Egy kis géppel – akkortájt kávédarálónak hívtuk – átutaztam Vásárhelyre. Ez volt életem első légi útja. Élveztem a magasból a szép erdélyi tájat.

1956. október 23. Tudtam, hogy 1956 mindenképpen életem sorsdöntő esztendeje kell, hogy legyen, ugyanis ebben az évben érettségizem, és eldől, hogy felvesznek-e az egyetemre. Középiskolai éveim alatt a kémia és a biológia mozgatták meg legjobban érdeklődésemet, biokémikus akartam lenni. Ehhez leginkább az orvosegyetem elvégzése nyitja meg az utat, javasolták többen, tehát kutatóorvossá válni – ez lett a célom. A felvételi vizsgám maximális pontszámmal végződött, mégis azt a döntést kaptam kézhez, hogy helyhiány miatt nem nyertem el a felvételt. A rektorhoz fellebbeztem, de tőle szóról szóra ugyanezt a választ kaptam. Egyértelműen tudtam, hogy apám múltja miatt lett ez a döntés. Még lehetett a miniszterhez fellebbezni. 1956 nyara volt, elkeseredéssel éltem meg a múltó heteket, viszont az uralkodó kommunista párt Központi Bizottsága is kezdte érezni az általános elégedetlenséget, főleg az értelmiség részéről, így a gyermekeik egyetemi felvételének kérdése is napirendre került. Ennek köszönhetően a miniszter nagyobb számban engedélyezhette az elutasítottak felvételét, nekem is sikerült bejutnom ebbe a keretbe. Augusztus 31-én kaptam meg postai úton az új döntést, egy hét múlva már mint egyetemi polgár vettem részt az évnytón.

Október 23-ra, a későbbi nevezetes napra demonstrációt szerveztek a lengyel mozgalom támogatására, amit az egyetemen is hirdettek. Én nem akartam semmilyen politikai eseményen részt venni, így az aznapi órák után az Üllői út közelében lakó nagymamát látogattam meg, tőle 4-5 óra körül indultam haza, óbudai lakásunkra. Amikor a 6-os villamos a Margit híd pesti hídfőjéhez érkezett, láthatóvá vált, hogy nem tudunk továbbmenni, mert a hídon zárt tömegben jöttek emberek Pest felé, itt befordultak, a Parlament irányába folytatva útjukat. Leszálltunk – persze – a villamosról, egy ideig ott állodogáltam, a hangzavarból kihallatszott a még nem túl hangos „Vesszen Rákosi!” kiáltás, sőt néha még a „Vesszen Gerő!” (ekkor ő volt a Párt első titkára) is, erre még néhány „pszt!” is elhangzott. Az ablakokból már kilógatták a kivágott címer helyén lyukas nemzeti zászlót. Én latolgatás után úgy döntöttem, hogy megyek a tömeggel a Parlament előtti térre, amely más irányból is érkező emberek társulását is magába foglalva hamarosan teljesen megtelt. A tömeg kiabálva követelte Nagy Imre megjelenését, legalább szavait, ő volt a kommunista vezetők között Rákosinak ellenálló, emberi szocializmust hirdető államférfi. Hangosbmondón közölték, hogy elmentek érte a lakására. Közben a nép felváltva és folyamatosan énekelte a *Himnusz*t és a *Szózatot*, majd nemzeti verseket szavaltak. A tömegben katonatisztek is voltak, természetesen a *Himnusz* alatt tisztelegtek. Az idő előrehaladt, besötétedett. A villanyvilágítás felkapcsolt, de hamarosan leoltották a lámpákat, sötétbe borult a tér, így akarták az embereket hazatérésre készíteni, és ekkor gyönyörű látvány alakult ki: a délután folyamán a Szabad Nép újság különkiadását árulták, amely Gerő és Titó aznapi találkozójáról számolt be,

amit sokan megvásároltak, és ekkor a téren meggyújtották. Olyan volt, mint egy lángtenger, még a Kossuth-szoborra is felmásztak az égő újsággal, úgy nézett ki, mint egy óriás fáklya (érdekes, hogy az ezt a napot bemutató játékfilmekben a szobron nem volt lángok fénye, gondolom, a szobor védelmében). Nagy Imre meglehetősen sokára érkezett meg, első szavaival nyugalomra intett. Sokaknak nem tetszett, amit mondott. Többen elindultak haza, én is ezt tettem, szüleim nem tudhatták, mi van velem. Másnap reggel tudtuk meg a forradalom további alakulását. Én otthon maradtam a következő napokban, újságokból, rádióból értesültünk a harcokról. Október 29-én mentem be a városba, amikor átmenetileg kivonultak a fővárosból a szovjet csapatok. A körúton Molotov-koktéltól kiégett tankok, a Kilián-laktanya leomlott fala, szovjet katonák holtteste a járdán, magyar elesettek sírjai a Bakács téri templom előtt, köztük tizenhat éves gyereké is. November 4., hajnal, Budapest megtámadása minden irányból. Nagy Imre szavai a világhoz... Hamarosan Kádár János a szovjet hadsereg segítségével átvette a hatalmat.

1957. június 15. Az egyetemeken az oktatás csak márciusban folytatódott. Féltek hamarabb összehívni az egyetemistákat, hiszen ők alkották a forradalom egyik fő harcos csoportját. A tantárgyak éves anyagát júniusig el kellett végezni. Érdekes a változásokat nyomon követni az egyetemi indexben: az első két lapján országunknak három, egymás után érvényes címere szerepelt az oldalakra ütött pecséteken. Mikor beiratkoztam, a Rákosi-féle, a dékán aláírásakor az átmenetileg hivatalos Kossuth-címer, majd az év lezárásánál az új Kádár-címer került a lapokra. Közben a diktatórikus rend próbált működőképes államot vezérelni, hamis békés képet mutatni, emögött azonban – ahogy később, a rendszerváltás idején megtudtuk – zajlott a véres leszámolás. Az egyetemisták számára figyelmet elterelő kulturális programot is szerveztek. Ilyen volt például a mi egyetemünkön egy kirándulás a budai hegyekben. Ezen én is részt vettem, és ekkor ismertem meg V. Julikát, aki életem első szerelme lett. Hiába, mindannyiunkban mindenfajta történelmi, politikai helyzetben lelki világunk is követeli a maga jussát.

1958. szeptember 15. Csaknem két év eltelt a forradalom óta. Június 16-án konstruált és titkosan lefolytatott per után Nagy Imrét és néhány társát halálra ítélték és kivégezték. A tényt az Igazságügy Minisztérium másnap tette közzé. A nem hivatalos közvélemény és a külföld nagy felháborodással fogadta a hírt. A hazai társadalom összehúzta magát a félelem éveiben a túlélés céljából. Gykeztem én is egyedül a tanulásra koncentrálni. Bent vagyok az egyetemen, most már nem tehetnek ki származásom miatt, csendben végeztem a dolgom. Ekkor is volt politikai háttérű egyetemi esemény: Haynal Imre kiváló belgyógyász az '56-os forradalommal kapcsolatos véleménye miatt nem lehetett klinikát igazgató professzor. Az ifjúság körében toboroztak a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) számára. Engem is számon kértek, hogy miért nem lépek be, de finoman elutasítottam, nem tehettem meg, hogy ennek a rendszernek támogatói közé álljak be.

Szóval csak a tanulással foglalkoztam, megkezdtem a harmadik tanévet. Ekkor, a tanév elején indultak a klinikai tárgyak: belgyógyászat, sebészet. Először léptem kórterembe, egy beteg ágya mellé álltunk, a tanársegéd megmutatta, hogyan kell a beteget fizikálisan megvizsgálni. A bal kezét kinyújtott tenyérrel a beteg hátára tenni, a középső ujjat ráfeszíteni, és jobb kéz középső ujjával mint egy kalapáccsal ráütni, és hallgatni a képződött hangot, amely tüdőbetegségnél változik a normálhoz képest. Ezután hallgatóval (fonendoszkóp) a szív meghallgatása következett, majd a has áttapintása egy, utána két kézzel. Kicsit megszepepentem, amikor a tanársegéd felszólított, hogy ismételjem meg a vizsgálatot. A beteg egy hatvan év körüli férfi volt, aki mosolygós arccal biztatott, látva elfogódottságomat. Elmondhatatlan érzés volt egy embert mint leendő orvos teljes testi mivoltában megérinteni, megvizsgálni, észlelni szervei elhelyezkedését, működését és érezni a beteg odafordulását, bizalmát. Ekkor fordult át bennem az eredeti elhatározás: nem kutató, hanem gyógyító orvos leszek.

Sok minden történt velem életem első húsz évében, a történelem megtépázó körülményei között, de úgy éreztem a végén, hogy talán eljutottam egy kedvezőbb út elejére, hátha 1958 nemcsak az első húsz nehéz év utolsójának, hanem egy szebb második húsz év felé vezető remény esztendejének bizonyul.

1959. július 1. Mint orvostanhallgatónak kórházi, klinikai gyakorlatokon kellett részt vennem, így a 3. év után sebészetem. A budapesti János kórházat választottam. Nagy élmény volt egy kórházi osztály életének belülről a tanújának, sőt bizonyos mértékig résztvevőjének lenni. Szakmailag ez azt jelentette, hogy részt venni viziteken, ügyeletben, sőt bemosakodva műtétben is másodasszisztensként. Különösen emlékezetes volt számomra egy mellrák eltávolítását végző műtét. Fontos volt beletekinteni a gyakorlat tankönyvben leírhatatlan kis fogásaiba, másrészt az interperszonális kapcsolatok rendszerébe: látni, hogyan nyilvánul meg a személyiség a gyógyítótevékenység folyamán.

1960. július 25. A 4. tanév után belgyógyászatot kellett kórházi gyakorlati képzésen részt venni. Az ilyen gyakorlatok közül az egyiket vidéki kórházban kellett letölteni. Én a belgyógyászatra a szombathelyi, kiváló hírű kórházat választottam. Ebben a döntésben az is szerepet játszott, hogy Szombathely az úgynevezett határzónához tartozott, ahová csak igazolt céllal, engedéllyel lehetett utazni. Meg akartam ismerni az országnak ezt a szép tájkát, nem beszélve a nyugati típusú városairól. Így az egyik ottani hétvégén kollégáimmal átutaztunk Kőszegre. Ide külön engedélyt kellett szerezni, a szombathelyi nem volt elég. A vasút sínpárja a két város között egy szakaszon egészen közel futott az osztrák határhoz. Ahogy kanyarodott a pálya, láthatóvá vált, hogy az akkori vagonok mindegyik szabadba futó lépcsőjén egy zöld parolis ÁVH-s katona állt, egyik karjával a vasfogodzóba kapaszkodott, a másik kezében lövésre kész állapotban gépfegyverét tartotta. Egyértelmű volt, hogy ha valaki leugrana a vonatról, hogy Ausztriába átmeneküljön, azt lelőnék, ahogy történt ez a berlini falnál. Ez még az '56 utáni nehéz évek egyike volt, a terrort még nem teljesen takarták.

1961. szeptember 30. A szigorló orvosnak az utolsó évében négy hónapot kellett töltenie a fő tárgyak kórházi osztályain. Így a szülészeti is kötelező, bármilyen szakorvos is szándékozik lenni a delikvens. Én a székesfehérvári kórházban tudtam le ezt a feladatot. Bár csakis a belgyógyászat, a legjobban teljességet megvalósító szakterület vonzott, ebben a négy hónapban beleszerettem a szülészeti: ott lenni, segíteni, hogy egy új ember megjelenjen egyediségében ebben a világban. A kollégák és a bábák engedték, hogy sima születeket levezessek. Ügyeletben is részt vettem szakorvos mellett. Egy eset kiemelkedik emlékeimben. Ügyeletben ketten vagyunk az adjunktussal. Úgy adódik, hogy az esti órákban császármetszést kell végezni az egyik szülő nőn, én is bemosakszom. A műtét alighogy elkezdődik, a szülőszobás mádám lihegve szalad az ajtóba, és szól: „Adjunktus úr, szül a faros!”, azaz a gyermekét farfekvésben, farral a külvilág felé fordulva, tehát nem a szokványos módon viselő asszony megkezdte szülését, amelynél végig jelen kell lennie az orvosnak. Így meglehetősen kritikus helyzet alakult ki, természetesen a szakorvos nem hagyhatta ott a megnyitott hasat, két ember élete forog kockán. Ekkor hozzám szól az adjunktus: „Menj a szülőszobára, tartsd a helyzetet, igyekszem, jövök.” Összerándult a gyomrom, de sietve elmentünk a szülőszobára. Közben végiggondoltam a fogási eljárásokat, amelyeket alkalmazni kell, ha elakad a kitolás a testrészek szorulása miatt. Hála az ügyes szülészónak és az együttműködő kismamának, kevés feladatom volt, viszonylag hamar megszületett az ép, egészséges újszülött. Amikor megérkezett az adjunktus, már csak jelenteni kellett.